

Fred Boissonnas
ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
Ριζάρειον Ίδρυμα, Αθήνα 2001

Δεν ήσαν σπάνιες, την περίοδο του όψιμου μεσαίωνα και της αναγέννησης, οι δυναστείες ζωγράφων, μουσικών ή αρχιτεκτόνων. Αντίστοιχη περίπτωση στο χώρο της φωτογραφίας αποτελεί η οικογένεια Boissonnas της Γενεύης, από την οποία ξεπήδηξαν έξι φωτογράφοι: ο Henri-Antoine (1833-1889), οι γιοι του Francois-Frederic (1858-1946) και Edmond-Victor (1862-1890) και οι τρεις γιοι του δεύτερου, Edmond Edouard (1891-1924), Henry Paul (1894-1966) και Paul (1902-1983). Σημαντικότερος έμελλε να αναδειχθεί ο Francois-Frederic, που έγινε γνωστός με το υποκοριστικό Fred: εξαιρετικά δραστήριος και εργατικός, ασχολήθηκε κατ'αρχάς με την εντατική καταγραφή της πατρίδας του και των κατοίκων της. Το 1889, με τον αδελφό του Edmond, παρουσίασε στη διεθνή έκθεση των Βρυξελλών μια καινούργια ορθοχρωματική αρνητική πλάκα που για πρώτη φορά απέδιδε σωστά τους τόνους του γαλάζιου ουρανού· μία δεκαετία αργότερα, αγόρασε την επιχείρηση του Nadar και ίδρυσε κανούργιο εκδοτικό οίκο στη Μασσαλία.

Για μάς, ουσιώδες στοιχείο στη βιογραφία του Boissonnas είναι βέβαια ο φιλλεληνισμός του, που οφείλετο τόσο στο γενικότερο φιλλεληνικό πνεύμα της Γενεύης του 19ου αιώνα όσο και στη στενή σχέση της οικογενείας με τον Ελβετό τραπεζίτη και σύμβουλο τού Καποδίστρια, Jean-Gabriel Eynard. Το 1903, ο Boissonnas για πρώτη φορά επισκέπτεται και φωτογραφίζει την Ελλάδα με τον φίλο του Daniel Baud-Bovy, πρύτανη της Σχολής Καλών Τεχνών. Ακολούθησαν άλλες φωτογραφικές εξορμήσεις το 1907-1908, το 1911-1912, το 1913 και το 1919, οδηγώντας στην έκδοση δεκατριών λευκωμάτων ελληνικού περιεχόμενου από τα οποία ξεχωρίζουν *En Grèce par Monts et par Vaux* («Στα βουνά και λαγκάδια της Ελλάδος», 1910), *Le Parthenon* (1910-12), *Des Cyclades en Crète au grè du vent* («Ακολουθώντας τον άνεμο από τις Κυκλάδες στη Κρήτη», 1919) και *Dans le sillage d'Ulysse* («Ακολουθώντας τον πλου του Οδυσσέα», 1933).

Οι πρακτικές δυσκολίες της φωτογράφισης στην ελληνική ύπαιθρο, που προϋπέθετε τη μεταφορά και χρήση ογκώδους και βαρέως υλικού κάτω από συχνά πρωτόγνωρες συνθήκες, ποτέ δεν φαίνεται να τον πτόησαν. Το καλοκαίρι του 1913 ο Boissonnas και ο Baud-Bovy, αφού διέσχισαν με μουλάρια την Ηπειρο και τη Πίνδο, έφθασαν στη Θεσσαλονίκη με σκοπό να φωτογραφίσουν τις επιχειρήσεις του Βαλκανικού πολέμου με ορμητήριο το ελληνικό στρατηγείο στην Κρέσνα. Στη Θεσσαλονίκη όμως πληροφορήθηκαν ότι απαραίτητη προϋπόθεση ήταν ο εμβολιασμός κατά της χολέρας, τον οποίο θα ακολουθούσε αναγκαστική οκταήμερη καραντίνα. Για να αποφύγουν, όπως γράφει ο Baud-Bovy, την πληκτική απομόνωση στο ξενοδοχείο τους, αποφάσισαν να αφιερώσουν το αναπάντεχο αυτό διάλειμμα στην κατάκτηση της μέχρι τότε απάτητης ψηλότερης κορυφής του

Ολύμπου. Η πρώτη αναρρίχηση του Μύτικα επετεύχθηκε πράγματι στις 2 Αυγούστου από τους δύο Ελβετούς και τον οδηγό τους, τον Λιτοχωρίτη κυνηγό (και βιολιστή) Χρήστο Κάκκαλο. Κατά τη διάρκεια της αναρρίχησης, παρά τις ιδιαίτερα αντίξοες καιρικές συνθήκες, «ο Boissonnas, δεμένος με το σκοινί την άκρη του οποίου κράταγε [ο Baud-Bonny], φωτογράφιζε τους γκρεμούς που ορθώνονταν γύρω μας σαν ερειπωμένοι καστρότοιχοι, και που φαινόταν σαν να σαλεύαν μέσα από την αεικίνητη, σκιώδη ομίχλη».

Ο Fred Boissonnas υπήρξε αναμφισβήτητα ο κορυφαίος φωτογράφος του ευρύτερου ελλαδικού χώρου κατά το πρώτο ήμισυ του εικοστού αιώνα, και αυτό για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος ήταν, απλούστατα, η εξαιρετική καλλιτεχνική αλλά και τεχνική του ικανότητα· ο δεύτερος και εξ ίσου σημαντικός ήταν το σπάνιο χάρισμα να βλέπει τα πάντα με φρέσκο και αιθαλές μάτι. Περιπετειώδης, αθλητικός και ελεύθερος από στερεότυπες προκαταλήψεις σχετικά με το τι άξιζε ή δεν άξιζε να απαθανασισθεί, ο Boissonnas φωτογράφιζε με τον ίδιο ενθουσιασμό και την ίδια επιτυχία αρχαία μνημεία και τουρκομαχαλάδες, Ηπειρώτες βοσκούς και Αθηναίους αστούς, έρημα τοπία και πολυπληθή λιμάνια. Επιπλέον, παρά την εμφανή αγάπη που έτρεφε για την Ελλάδα, η προκατάληψη αυτή δεν εξελίχθηκε ποτέ σε τυφλό σωβινισμό· η Ελλάδα του Boissonnas ήταν το πολυεθνικό και πολυπολιτισμικό σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου και όχι η συρρικνωμένη Ελλάδα που μοιραία δημιουργήθηκε από τη Μικρασιατική καταστροφή. Με άλλα λόγια, ενώ ο Boissonnas συνέβαλε συστηματικά στη θετική προβολή της Ελλάδας στο εξωτερικό, οι φωτογραφίες του δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν «εθνοπλαστικές», όπως αυτές πολλών Ελλήνων φωτογράφων της δεκαετίας του είκοσι και του τριάντα.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως ο φιλληληνισμός του Boissonnas δεν έπαιρνε συχνά άμεσα πρακτική όσο και αποτελεσματική μορφή. Τον Φεβρουάριο 1919, λόγω χάριν, δηλαδή σε μια εξαιρετικά κρίσιμη για την ελληνική διπλωματία στιγμή, οργάνωσε στο Παρίσι έκθεση 550 φωτογραφιών με θέμα την Ελλάδα, έκθεση που πλαισιώθηκε από διαλέξεις και δημοσιεύσεις, εγκαινιάσθηκε από τον Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας και προσέλκυσε πάνω από 40,000 επισκέπτες.

Παραδόξως, η βιβλιογραφία τού τόσο σημαντικού για την ιστορία της ελληνικής φωτογραφίας αυτού δημιουργού είναι σήμερα εξαιρετικά πτωχή. Δύο μόνον αυτοτελείς εκδόσεις φαίνεται να δημοσιεύθηκαν από το 1933 μέχρι το 2001: το ανάτυπο του *Ακολουθώντας τον πλου του Οδυσσέα* που κυκλοφόρησε η Άγρα το 1991 και το λεύκωμα *Θεσσαλονίκη 1913 και 1919* του Λαογραφικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (1989). Ως εκ τούτου, ο τόμος *Εικόνες της Ελλάδας*, που παρουσιάζει 110 διτονικές αναπαραγωγές σε σελίδες διαστάσεων 30X34 εκ., είναι εξαιρετικά ευπρόσδεκτος. Η πατρότητα του βιβλίου, όπως συχνά συμβαίνει με τα πιο φιλόδοξα εκδοτικά εγχειρήματα, αποδεικνύεται αρκετά μπερδεμένη: πρόκειται για έκδοση του

Ριζαρείου Ιδρύματος, συνοδευτική έκθεσης στο Εκθεσιακό Κέντρο του ιδρύματος στο Μονοδένδρι, χρηματοδοτημένη από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, βασισμένη στα αρνητικά του αρχείου Boissonnas στη Γενεύη, συνοδευόμενη από σύντομα κείμενα δύο ελβετών καθηγητών και με καλλιτεχνική επιμέλεια του Γιάννη Δήμου.

Οι *Εικόνες της Ελλάδας*, εν μέρει χάρη στη λιτή αλλά εμπνευσμένη σελιδοποίηση, θα μπορούσαν να διεκδικήσουν τον τίτλο του ομορφότερου φωτογραφικού βιβλίου της τελευταίας δεκαετίας, αν δεν το πρόδιδαν δύο στοιχεία. Το ένα είναι η πενία των κειμένων, αφού οι φωτογραφίες συνοδεύονται μόνον από δύο εισαγωγικές σελίδες του Gad Borel, γαμπρού του Boissonnas και διαχειριστού του αρχείου του, και από τρεις σελίδες του καθηγητού Armand Brulhart σχετικά με την οικογένεια Boissonnas στη Γενεύη. Χάθηκε, δηλαδή, μία μοναδική ίσως ευκαιρία για τη συγγραφή ολοκληρωμένης μελέτης των ελληνικών φωτογραφιών του Boissonnas και του κλίματος στις οποίες τραβήχθηκαν, κάτι που αποτελεί πλέον επιτακτική ανάγκη. Παράδειγμα της έλλειψης βασικών πληροφοριών σχετικά με το έργο του αποτελεί το γεγονός ότι στο σύντομο, ανυπόγραφο πρόλογο του λευκώματος, αναφέρεται ότι οι ελληνικές λήψεις του αρχείου Boissonnas αριθμούν συνολικά 7,000 κομμάτια. Σύμφωνα όμως με τη *Διεθνή Εγκυκλοπαίδεια Φωτογράφων* των Ελβετών Auer & Auer, στον αριθμό αυτό ανέρχονται όσες τράβηξε ο Boissonnas στην Ελλάδα το 1903 και μόνον. Ποιός έχει δίκιο; Ο Baud-Bonny πάντως αναφέρει αλλού ότι ο Boissonnas τύχαινε να χρησιμοποιήσει, σε μία μόνο μέρα, μέχρι και έξι δωδεκάδες γυάλινες πλάκες.

Μεγαλύτερο κατά τη γνώμη μου πρόβλημα αποτελεί το υπερβολικά βαρύ τύπωμα των εικόνων, με αποτέλεσμα πολλές να φαίνονται αισθητά πιο σκοτεινές από τις πρωτότυπες. Η σχετική απόφαση, που πρέπει να λήφθηκε στο στάδιο των διαχωρισμών ή της εκτύπωσης του βιβλίου, έχει μεν το προτέρημα να τις καθιστά δραματικότερες, κέρδος όμως που αντισταθμίζεται από τη σαφή μείωση λεπτομέρειας στις σκοτεινότερες, πιο σκιασμένες περιοχές των φωτογραφιών. Δεν ισχυρίζομαι ότι τα σύγχρονα τυπώματα βάσει παλιών αρνητικών πρέπει απαραίτητως να είναι εκατό τοις εκατό πιστά στα πρωτότυπα, αφού από τη μια μεριά οι αισθητικές αντιλήψεις αλλάζουν με το πέρασμα του χρόνου και από την άλλη, η εξαφάνιση των πρωτοτύπων υλικών καθιστά κάθε τέτοια προσπάθεια ανόφελη· αποτελεί όμως λάθος η θυσία πληροφοριών που βρίσκονταν στο αρχικό αρνητικό και που επέλεξε να φανερώσει ο φωτογράφος. Όταν, λόγω χάριν, σε πρωτότυπη φωτογραφία του Boissonnas διαβάζουμε εύκολα τα χαρακτηριστικά προσώπων που στέκονται σε σκιασμένο μέρος της σύνθεσης, και τα χαρακτηριστικά αυτά βρίσκονται τώρα τυλιγμένα στο σκοτάδι, πρόκειται αναμφισβήτητα για απώλεια.

Προφανώς λοιπόν το λεύκωμα *Εικόνες της Ελλάδας* δεν αποτελεί την τελευταία λέξη όσον αφορά την περίπτωση Boissonnas· δεν παύει όμως,

παρ' όλες τις τυχόν επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν, να είναι μία όμορφη έκδοση που συμπληρώνει ως ένα βαθμό ένα τεράστιο κενό της σημερινής βιβλιογραφίας.

© Γιάννης Σταθάτος 2002

Πρώτη δημοσίευση, *Φωτογράφος* 109 (Νοέμβριος 2002)